

Stedelijke netwerken: bron of belemmering?

Het sociaal kapitaal van Kaapverdianen in Rotterdam Delfshaven

Houden 'arme' buurten mensen arm? In de huidige politieke discussie lijkt deze vraag bevestigend te worden beantwoord. Armoede kan in deze visie het beste worden bestreden door kansarmen te spreiden over de stad, of misschien zelfs het land. Dit artikel trekt dit in twijfel. Het is niet zozeer de buurt waarin mensen leven wat bepalend is voor het voortduren van, of het ontsnappen uit armoede, maar de sociale relaties die arme huishoudens onderhouden. Dit artikel zal het belang van het sociale netwerk illustreren aan de hand van onderzoek naar twintig Kaapverdiaanse arme huishoudens in de Rotterdamse wijk Delfshaven.

FLORIS NOORDHOFF

In de buurt worden sociale netwerken gevormd. (Foto Suzanne Paanen en Sarah Suijkerbuijk)

Om het effect van de omgeving op sociale mobiliteit vast te kunnen stellen, wordt in het algemeen gebruik gemaakt van longitudinaal onderzoek met duizenden cases. Dit onderzoek met ingewikkelde statistische modellen laat zien dat de buurt weinig effect heeft op sociale mobiliteit. Onduidelijk blijft echter hoe interacties tussen buurtbewoners verlopen en wat de aard van de contacten is en of de contacten eventueel tot positieverbetering (dan wel verslechtering) kunnen leiden. Een andere insteek is dus noodzakelijk.

De aandacht voor sociale contacten en positieverwerving sluit nauw aan bij de ideeën van de Franse socioloog Bourdieu. Bourdieu spreekt van sociaal kapitaal. Het sociaal kapitaal dat een persoon tot zijn beschikking heeft,

betreft niet alleen de sociale netwerken waarin personen zijn ingebed, maar bovendien het vermogen om hulpbronnen te mobiliseren uit de sociale netwerken waar men deel van uit maakt. Dit artikel verkent de sociale netwerken door te kijken hoe de inbedding van een kleine groep Kaapverdiaanse huishoudens is binnen hun sociaal netwerk en welke hulpbronnen zij hieruit verkrijgen.

Kaapverdianen in Rotterdam

Alle ondervraagde Kaapverdianen zijn geboren op één van de Kaapverdische eilanden. De migratie kan het beste worden verklaard vanuit de geringe groeimogelijkheden, de enorme droogte en de armoede die de Kaapverdische eilanden beheersen. Kaapverdië is syno-

niem aan migratie: de van origine op woonde eilanden 600 kilometer uit de kust van Senegal werden sinds de 15 eeuw gebruikt voor doorvoer van sla. Het sociaal-economisch repressieve beleid van de voormalig kolonisator Portugal versterkte de migratiestromen al voor de onafhankelijkheid van 1973. De eerste Kaapverdianen kwamen in de jaren vijftig naar Rotterdam. De Kaapverdiaanse mannen verhuurden zich als contractarbeiders of monstervrijden aan op buitenlandse schepen, waarna zij zich voorgoed in het buitenland vestigden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de havenstad Rotterdam een grote Kaapverdische gemeenschap heeft.

Tweederde van de ondervraagde Kaapverdianen is tussen 1975 en 1995 naar Nederland gekomen, de overige vóór de Kaapverdische onafhankelijkheid. De (ketting)migratie naar Nederland is veelal mogelijk gemaakt door de opvang die geboden werd door vrienden, kennissen en familieleden. Vanuit het perspectief van de onderzochte migratie die geboden wordt vanuit sociale netwerken heeft Richard Staring in zijn studie naar Turkse illegalen in Nederland aangetoond dat hulp van familieleden in het gastland voor de overkomst essentieel is. Ook voor de Kaapverdische respondenten is dit vooral het geval. Vaak vonden zij in eerste instantie onderdak bij familie of vrienden.

Maar niet alleen voor de overkomst is het sociale netwerk van belang. Ook voor het verkrijgen van een verblijfsvergunning wordt veelal het sociale netwerk gebruikt. Op basis van de interviews kunnen twee strategieën worden onderscheiden om een permanente verblijfsvergunning te bemachtigen, namelijk het aangaan van een (schijn)huwelijk en een aantal jaar achtereen werken. Schijnhuwelijken worden in de meeste gevallen eveneens gearrangeerd binnen het sociaal netwerk. Zo vertelt een respondent: "Ik ben getrouwd met een Nederlandse [die zij via via kende] maar om een verblijfsvergunning te krijgen. Iedereen heeft het zo gedaan, we hadden weinig keuze."

Daarnaast zijn sommige respondenten in geslaagd om een verblijfsvergunning te bemachtigen via de werkgever. "Ik begon daar [gerenommeerd hotel in Rotterdam] zonder papieren, illegaal. Maar het hotel heeft mij geholpen te

te worden. Zij hebben papieren naar het ministerie gestuurd en het ministerie heeft mij toen een verblijfsvergunning gegeven, want ik werkte heel veel. Daarom kon ik hier blijven." Vrijwel alle ondervraagde Kaapverdianen zijn er in geslaagd een legale verblijfstatus te bemachtigen.

De bovenstaande voorbeelden illustreren de voordelen die inbedding in sociale netwerken kunnen hebben voor het bemachtigen van een formele positie in de Nederlandse samenleving. In de volgende paragraaf zal hier verder op in worden gegaan.

Rondkomen en vooruitkomen

Het onderzoeksproject 'Landschappen van armoede' is gericht op arme huishoudens. Twee vragen zijn wezenlijk in het onderzoek naar sociale netwerken van arme huishoudens. De eerste vraag is of en in welke mate huishoudens afhankelijk zijn van anderen om rond te komen. De tweede vraag is of het sociaal netwerk gebruikt kan worden, om niet zozeer rond, maar om vooruit te komen.

Uit de interviews blijkt het sociale netwerk voor Kaapverdianen niet alleen

een noodzakelijke hulpbron voor de overkomst en het verkrijgen van een verblijfsvergunning bij aankomst in Nederland, maar blijkt het sociale netwerk ook noodzakelijk om te overleven in de stad. „Soms kan ik niet rondkomen, maar als ik echt honger heb dan ga ik naar mijn vriendin en dan zeg ik dat ik geen eten heb. Als zij eten heeft dan geeft ze dat aan mij. Maar ik vind het niet altijd leuk om te vragen.”

Ook lidmaatschappen van verenigingen kunnen een belangrijke rol vervullen voor het rondkomen. Het volgende citaat is een goede illustratie. „In het weekend maak ik altijd eten om te verkopen bij de Kaapverdiaanse vereniging. Zo spaar ik een beetje geld om tramkaarten te kopen en andere dingen. De organisatie heeft gezegd 'wat je verkoopt mag je voor jezelf houden'. Zo houd ik er een beetje geld aan over, om rond te komen. Want als ik alleen het geld van de uitkering zou krijgen, dan zou het echt een probleem zijn.”

De tweede vraag is of het netwerk ook gebruikt kan worden om vooruit te komen. Zoals in de vorige paragraaf is aangegeven, kan de inbedding in een sociaal netwerk van belang zijn voor

het bemachtigen van een formele positie in de Nederlandse samenleving. Hetzelfde zien we terug wanneer we kijken naar de strategieën die respondenten hanteren om aan regulier werk te komen. Een belangrijke stap om aan een reguliere baan te komen, is het verrichten van vrijwilligerswerk. Zo heeft een Kaapverdische vrouw bijvoorbeeld een reguliere baan gekregen op de school van haar kinderen. „Ik deed daar eerst vrijwilligerswerk. En toen ben ik eens met die directeur gaan praten en nu heb ik een baan.”

Eén man geeft aan in het verleden crimineel actief te zijn geweest: inbraak en beroving. „De meeste dingen die ik heb gedaan heb ik met Turken gedaan. Ik heb wel wat dingen met Kaapverdianen gedaan, maar omdat het je eigen volk is, worden er bepaalde dingen moeilijk gemaakt. Bijvoorbeeld bij een Turk is het zo: je hebt een handeltje met die Turk en als het fout loopt, nou dan staat die gelijk de volgende dag voor je deur, van 'hé luister je moet dit en dat'. En bij de Kaapverdianen is het zo van, 'ja jouw moeder kent mijn moeder'. Er zitten veel dingen tussen van 'ja we zijn familie, we zijn dit we zijn dat,

Het sociale netwerk kan helpen of verhinderen om vooruit te komen. (Foto Katja Rusinovic)

en we zijn allemaal Kaapverdianen'." Ook deze respondent is opmerkelijk genoeg aan een vaste baan gekomen via het vrijwilligerswerk dat hij verrichtte. Het criminele verleden speelt geen rol meer.

In en uit de buurt

Zowel bij overkomst, als bij het rond- en vooruitkomen speelt het sociale netwerk een belangrijke rol. De vraag is in hoeverre de nabijheid van het sociale netwerk van belang is. Het sociaal netwerk fungeert als een kansenstructuur dat zich deels bevindt binnen de woonomgeving. Toch is het interessant om de ruimtelijke mobiliteit aan een nadere analyse te onderwerpen. Op het moment dat een legale verblijfstatus is bemachtigd zijn Kaapverdianen bijvoorbeeld minder afhankelijk van hun familie als het gaat om onderdak. "Toen ik papieren had kon ik me inschrijven voor een woning." De meeste Kaapverdianen hebben eerst buiten Delfshaven gewoond. Verschillende factoren hebben de verhuizing naar Delfshaven in gang gezet. Sloop, renovatie van een woning zijn in zes gevallen de reden. "Omdat we eruit moesten waren we urgent verklaard. Dus toen kreeg ik deze woning in Delfshaven." Verandering van de gezinsgrootte of een echtscheiding zijn in negen gevallen reden om van huis te veranderen. "Na de scheiding ben ik van de ene plek naar de andere verhuisd. Soms bij familie, soms bij kennissen." Opvallend is dat verandering van het inkomen en ontevredenheid met de buurt nauwelijks redenen zijn om te verhuizen. De vestigingsmotieven, de redenen om in Delfshaven te gaan wonen, liggen uiteraard in het verlengde van de vertrekmotieven. Een groot aantal Kaapverdianen, wanneer sprake was van een verhuizing, koos er voor om dicht bij familie en vrienden te gaan wonen. Een Kaapverdische vrouw geeft aan erg vaak verhuisd te zijn waardoor het duidelijk is dat de buurt haar geografisch niet immobiel maakt. "Nu zit ik hier en nu ben ik ook van plan om te blijven zitten, want ik wil echt niet meer weg. Het is genoeg geweest." Gemiddeld genomen zijn zij vijf keer verhuisd in hun leven, met een maximum van vijftien keer. De afhankelijkheid van een sociaal netwerk om rond te komen is binnen deze groep veelal de reden om dicht bij fami-

lie en kennissen te gaan wonen. Het onbedoelde gevolg van het verhuisgedrag is dat mensen met een gelijke achtergrond dicht bij elkaar gaan wonen.

Het proces naar de armoede betekent in het algemeen een vermindering van sociale relaties. Angst voor negatieve invloeden die arme huishoudens op de sociale omgeving hebben lijkt daarmee ongegrond: zij die sociaal uitgesloten zijn beschikken over een verminderd sociaal netwerk. En als juist deze onderlinge afhankelijkheden een bestendige werking zouden hebben, dan is de reikwijdte van hun veronderstelde negatieve invloed en dus het buurteffect minimaal. Daarnaast ontnemt het spreiden van deze mensen hun laatste hulpbronnen. Juist deze hulpbronnen zijn essentieel voor het voorzien in primaire levensbehoeften. Daar waar de staat tekort schiet, zal ook de mantelzorg en de gemeenschap in betekenis afnemen door het veronderstelde spreidingsbeleid.

Het merendeel van de ondervraagde Kaapverdianen gebruikt het sociaal netwerk om rond te komen. Opmerkelijk is dat juist de twee respondenten die gebruik maken van hun netwerk in 'negatieve' zin in staat waren om een formele baan te bemachtigen. Vanuit de informele sfeer is de stap naar de formele sfeer, zolang over een netwerk beschikt kan worden van enige kwaliteit, relatief eenvoudig te maken. Netwerken, ook van arme huishoudens, zijn niet eenzijdig te kwalificeren als negatief dan wel positief, maar sterk aan verandering onderhevig. Aangetoond is dat, hoe gemarginaliseerd ook, deze arme huishoudens via voornamelijk familiale banden een behoorlijke geografische mobiliteit kunnen vertonen. De beleidsambtelijke vooronderstelling dat deze huishoudens een passief lijdzaam leven leiden, is gebaseerd op een dwaling; naar alle waarschijnlijkheid laten zij zich niet spreiden. Daarnaast zal spreiden, zoals al eerder gezegd, leiden tot het wegval- len van informele zorgnetwerken. De vraag of sociale netwerken een bron of een belemmering vormen voor arme huishoudens is moeilijk te beantwoorden. Enerzijds vormt een netwerk, ook binnen de buurt, een opstap naar een formele baan en kan voorzien in informele zorg. Anderzijds is het niet onwaarschijnlijk dat er ook negatieve

invloed van het netwerk uit gaat die arme huishoudens in hun greep hoort. Desondanks zal het op handen zijn spreidingsbeleid meer negatieve dan positieve consequenties met zich meebrengen. Meer systematisch onderzoek naar de overlevingsstrategieën van delijke bewoners is nodig om tot heren uitspraken te komen.

Floris Noordhoff is socioloog en als verbonden aan de ASSR van de Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

- Bourdieu, P. (1999) *The weight of the social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity Press.
- Carling, J. (2002) *Migration in the age of involuntary immobility: theoretical reflections and Cape Verdean experiences*. *Journal of ethnic and migration studies*, 28, 1.
- Engbersen, G. (1997) *In de schaduw van de stad: stedelijke marginaliteit in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Granovetter, M. (1974) *Getting a job: a study of contacts and careers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lobban, R. (1995) *Cape Verde: Crioulos to independent nation*. Boulder: Westview Press.
- Staring, R. (2001) *Reizen onder regie: het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Strooij, H. (1996) *Eilanden aan de Maas: migratie- en integratiegeschiedenis van Rotterdamse Kaapverdianen*. Doctoraalscriptie Utrecht.